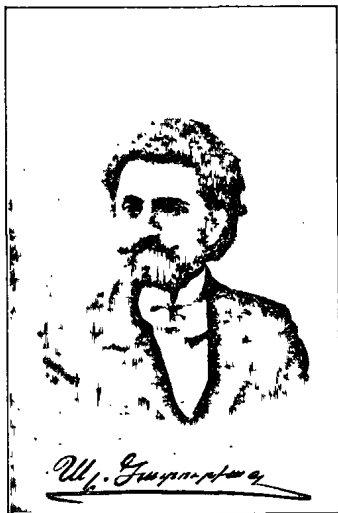

ՄԵՐ ԱՐԴԻ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Անքսամուր Ծատուրեանի «Թուս քամաստեղծներ»ը. — Գօլսեցի քերթող մը. — Թուսահայ վիպասամ
մը. — Մեր արդի գրականութեմէ մոր ծաղկաքաղ մը. — «Հօրոտ — Ծօրոտ» :

Պարզ ու յստակ բանաստեղծութիւն
մ'է բուսականը. աւելի կըթիչ՝ քան հմա-
յիչ, աւելի գեղեցիկ՝ քան վաւմ. Գերթո-
ղի դիտած նպատակը՝ թոհչըը չէ. ընդ-
հանուր խօսելով, իւրաքանչիւր ոտանա-
ւոր՝ պաշտօնով մը ստանձնուած է: Աս
դարուս սեմին վրայ մանաւանդ կը ստու-
գուի մեր ըսածը: Ճգնաժամի մը վնաս-
կան բույսէին, վիրաւորուած անձնասիրու-
թեան մը դրդումի ներքեւ, տեսնելով ան-
հետացումը այն ամէն բանի որ հօգոր էր
և անարդար, վերջապէս՝ վարանումը և
խուզարկումը կենսալիւր միջոցներու, բազ-
մաթիւ հոգիներ մղած է գրչի, հոգ չէ՝ բե-
ղուն թէ ոչ, ներշնչեալ թէ աղքատ: Աս

է պատճառը որ տող մը՝ զատ նայուած՝
նոյն իսկ քառենակ մը, գեղեցիկ կամ բա-
նաստեղծական չէ. բայց երբ ամբողջ ու-
տանաւորին կարդացումը կ'աւարտի, ըն-
թերցողի սրտին մէջ արդէն կայծ մ'իւն-
կած է. — նպատակն էր ատ:

Բացարձակ կանոն մը չէ մեր այս դը-
րածը, և սակայն զարուգութիւն չեն կազ-
մեր կոյցով, Նեկրասով, Նիկիտին ու
Պլեշչէնով, որոնք կը կազմեն այժման երկ-
րորդ գրչակը:

Չորսն ալ, ԺԺ դարու վերջի քառոր-
դին ապրած, մասնաւոր գուրգուրանքով է
որ կ'երգեն իրենց ցաւոտ ... հայրենիքը,
բնութիւնը: Ասոնցմէ մին, Նեկրասով,
համարձակ կը յայտնէ, թէ

«Ես հէզ ազգիս նուիրեցի իմ քրնար.

Գուցէ մեռնիմ նրան անյայտ ու օտար,

Բայց ես նրան ծառայեցի, — և խաղաղ,

Հանգիստ խղճով կը ողջունեմ ցուրտ դազալ: ...

Թող մեր արդի խախտ մօտան պնդէ միշտ,

Որ հիւն նիւթ է — «ժողովրդի ցաւն ու վիշտ»:

Մի՛ հաւատաք, չէ՛՝ հրնանում երբէք նա:

Ձիւններու աշխարհին վրայ ունեցած այս
վառ սէրը, և՛ ժողովրդեան կսկիծը զար-
մանալի կարողութեամբ երգեն է պատ-
ճառը, որ՝ հակառակ իր խորապէս յոռե-
տեա հոգիին, ցաւէն ու անհաւատութենէն
ցասկոտ մտքին, ներշնչումով՝ ստորադաս
Պուշկինէն և Լերմոնովէն, ամենէն աւելի
ժողովրդականն է Նեկրասով: Ճիշտ է,
«Ոնեկին»ի երգիչն այն «Սատանայ»ի քեր-
թողը բարձր են, բայց բարձր այն լեռնե-
րու նման՝ որոնք յաճախ կը սքանչա-
ցուին լոկ. մինչդեռ անդին, իրենց քով,
դաւարագեղ բլուր մը կանգնած է Նեկրա-
սով, ուր հաճոյքով կ'ըլլըցուի: Ինչ աւելի

սրտի մօտ երգ, քան հետեւեալ պարզ
«Օրհնեբգ»ը.

«Աստուած, տո՛ւր ազգիս բարեք ամենայն,
Օրհնէ՛ր ազգային և՛ զործ, և՛ վաստակ.
Ազգում ազատ կեանք, արդար զատաստան
Հաստատուն պահիր ամէն ժամանակ»:

Անգլիացիք՝ վէպերու, իսկ ռուս քեր-
թողներն ալ ոտանաւորի մէջ յաճախ կը
դառնան կը նային ծաղիկ հասակին, մա-
նուկներուն. ամբողջ գրութեանն անգամ
դիւցազը անոնք են երբեմն: Աղպիսինե-
րէն է Նիկիտինն ալ: Ո՛րչափ ցաւ իրեն
համար,

«Երբ դէս ու դէն անդէկ, անգէտ
Նորանց (աղաքը) ման կը զան.
Ի՞նչ զարմանք, որ չար մարդու հետ
Նիտտ — ել ունենան:

Իսկ այնուհետ ճամբէն է բաց —
կորուստի՛ ճամբայ.
Կը մոռնան օրէնք, Աստուած,
Ամբ Էնն զգայ»:

Ինչ որ աւելին է, զժրախտաբար, ստէպ
իր գրչի տակ բանաստեղծութիւնը խրա-
տի կը փոխուի. — ուսկի՛ց ուր: Կարդա-
ցէք «Բամբասանք»ը: Բայց այն ալ՝ ան-
գամ մը նորէն կը ցուցնէ թէ ինչ աս-
տիճանի խորարմատ է քարի՛ն՝ բանաս-
տեղծի մէջ:

«Արդար քարոզով անվերջ նախատենք
Սըտուսեան մեղսոտ, խարդախ քուրմերին.
Իւ Քըմարծնիւրին դէպի կեանք կոչենք,
Ի՛նչպիսի սուրբ կըռօնք դիմենք խըմբովին».

Այսպէս կը գոչէ Պլեշէնեվ իր «Յա-
ռա՛ջ»ին մէջ: «Սուրբ կո՛ւր»ը, ի հաւ-
կէ, «միշտ սէր, սիրոյ գաղափար» քարո-
զելն է՝ հայրենիքին, ուր

«Աօսում դաշտեր, ոսկեհասկ արտեր,
Վըսեմ ծաւալում տափաստանների,
Թաքուն շրջիւնով թաւառ անասունք,
Եւ յ՛բոլ հեղեղներ գաւառն գետերի»:

Նոյն բնութենէն ներշնչուած է նա և
Կոյլցով, նախ հովիւ, յետոյ տաղանդաւոր

երգագիր: «Դողովորդեան կեանքը, անոր
խնդիրն ու վշտերը, — ահա իր սիրած
նիւթը», կ'ըսէ Ֆ. Լուի: Օրինակ մը
«Ծերուկի երգ»էն.

«Կ'առնեմ, կը թամբեմ
Նըմոյցն իմ վազուկ,
Թեթեւ կը թրուիմ,
Բազէիք թեթեւ:

Կ'անցնեմ ծով, ցամաք,
Հեռու աշխարհներ,
Ու յետ կը բերեմ
Իմ ջահէլ օրերս...

Բայց, ախ, ո՞նց համիտ
Անցածի ետքից.
Արեւ չի ծագում
Մոյր մըտած տեղից»:

Գողտրիկ ու թարմ երգ, առուակի մը
խոխղանքէն գողցուած, և արեւմուտքին՝
բլրան մը աստղոտը երգուած: Բայց ինքը,
բանաստեղծը, «ծերուկի երգ» պիտի չու-
նենար. խամբեցաւ՝ ՅՅ տարեկան...

Այսպիսի տողեր ահա կը վայելենք,
երբ Պ. Մատուրեանի ձեռքէն կ'առնենք
այդ թարգմանութեանց հատորները. այն-
չափ գնահատելի՛ որչափ այսպունակ ծաղ-
կաբաղի մը դերբ:

Պ. Թարգմանիչը, սակայն, պիտի ելլէ՝
բանաստեղծական բաժնէն՝ քիչ մ'ալ մըտա-
նելու համար և ռուս վիպասաններ ու
կամ և թատրերգականներ ու խումբին մէջ.
— Չենք գիտեր: Այս յայտնի է թէ իր աշ-
խատութեանց շահեկանութիւնը պիտի բազ-
մապատկուի սոյն փափագելի պարագային:

*

Նորէն որոտաց, և անծնրեղ դադրեցաւ:
Գրանդանիս վրայ թողով հատորիկ մը՝
որուն արդէն վերջի երեսն էի հասած, կը
դիմեմ պարտէզ:

Չով, գրեթէ ցուրտ էր: Ինձ թուեցաւ
թէ առաջին անգամն էր բնութիւնը կը
վայելէի: Արեւը բլրան մ'ետին կ'իջնէր,
մինչ այս կողմ՝ բոլոր իր թարմութեամբն
ու երփնբանգներով՝ կը փայլէր ծիրանի
գօտին: Միտքս սենեակս կը վերադառնար:
Հո՛ն հո՛ն ալ անթաճանդ մ'ունէի. ո՞րքան
մը նմանին այս երկուքը:

Նոր ուժի երկ մէջը ատ. դեռ անհաս-
տատ, դեռ թարմ, ինչպէս դիմացս՝ եօթն-
արփեան կամարը: Ինչ բերկրալի, ինչ
ժպիտի գաղափար սակայն զոր կրնար
ստեղծել բնութեան այդ հրաշալի աղեղը՝
իմ «ծիածան»-իս հեղինակը-իր երիտա-
սարդական կորովով — ջանացեր էր աւ-
րել, մոռցնել: Իրենը՝ զոյնզոյն չէր. ընդ-
հակառակն, անոր իշխող երանգը այնչափ
սեւի կը մօտենար՝ որ պիտի ըսէիք թէ
բանաստեղծը կանխամտածութիւնն և ազ-
նուութիւնն ունեցեր էր — թախծին լայն
սասպարէզ չտալու համար — ծիածաններուն
մէջ փաթկած նուիրել ձեզ իր խոկումնե-
րը: Ասոնք ալ, ընդհանրապէս, երամ ե-
րամ յարձկած են դիտողին վրայ. ինչ-
պէս, «Անանայիկ հեծոռքիներ», — Երազի
պաներ, — Թրքոսումներ, — Իղձեր, — Իրի-
կոսան ձայներ, — Կայծեր, — Կապոյտ յա-
ծումներ, — Ճիւղակ վարդեր, — Մրնշաղ-
ներ, — Մկղաներ, — Մտերիմ տեսիլներ,
— Նասպներ, — Նոպաներ, — Տապի եռ-
պաներ, — Յնորոտ անդորոտրիներն» են,
որոնք զրեթէ զրքին ցանկն են: Ամենուն
վրան ալ՝ «միսթիք անդորրութիւն» մը
սփռուած է: Մ. Մեծարենցի համար՝ ա-
մէն ինչ երազով լի է, անշուշտ նմանելու
համար իր պատանեկութեան. և եթէ ա-
շուշտ կու գայ, ու դուք կը տեսնէք որ
վարդերը կ'իյնան, պարզ խամրել մը,
անցնել մը չէ ատ. աւելի փափոսալու
բան մը կայ, վառն զի անոնք «Երազանը-
նին կիսատ թողած, գինով գինով» կ'իյ-
նան. այնուհետեւ «Առանց սիւքի ու պըլ-
պուլի կը հեծէ ցաւն իր վարդենին»¹:
Իրիկուան սօսափունները լսող, մթնշաղ
մը տեսնող, ամայութեան մը դիմաց հան-
դիպելուն՝ երիտասարդ գրագէտի հոգին կը
սարսափի, խորութիւն մը կ'ընդնշմարէ
մութին մէջ, մարդկային հծծիւններ՝ ա-
մայութեան մէջ, ապրող երազ մը՝ շուր-
ջը տիրող իրերու մէջ. և այսպէս՝ իրեն

կը թուի թէ՝ ալ ընկղմուած է խոկումնե-
րու ամենավեցիկ մէջ, մարդկային կեան-
քի էն գաղտնի ալքերը: Մոռնալով որ
ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ աշխան հով մը՝
որ շտապով կ'անցնի, ձայն մը՝ որ հա-
զիւ մեկնած՝ կը մարի. իսկ ինքը՝ պար-
զապէս դիտող աչքը մը, զգացող սիրտ
մը:

Այս միամիտ երեւոյթը զոցելու համար՝
Պ. Միսաք Մեծարենց իր տողերուն տուած
է զոյն մը որ խորհրդապաշտոնքն կը
ձկտի:

Ահ, այս ցաղփոն

Պիտի անցնիմ զարձեւ վախիս ճամբաներէն:

Աւ յափրացած, ուշակորոյս,

Գիշերներու ըմպած զենին խաւարածոր,

Պիտի անցնիմ ես այս գիշեր՝

Երեւելիս սեպ ճամբաներէն:

Իմ գանկին տակ

Խոյսի ոսկի բոցէն անուրջն սուլածակէն:

Որչափ բնական ու վտանգաւոր է նո-
րութեան մը վազելը, վասն զի նոր է
Անտեսելով յաճախ հոգով կարողութիւն-
ները, որոնց թերեւս բոլորովին ուրիշ է
ուղղութիւնը, կամաւ երթալ բանտուիլ
շրջանակի մը մէջ, որովհետեւ ոսկեզօծ
է: Մինչդեռ յայտնի բան է որ գրական
արտագրութիւնները թարմ ու պարզ են՝
երբ իրենց թեւադրիչը կաշկանդուած չէ:
Մտածումները պէտք են բղիւլի աճնապէս՝
ինչպէս կը յղացուին. այլապէս՝ պիտի
կորսուէր անհատական կնիքը, և գաղա-
փարը թուղթի վրայ պիտի շինուէր՝ քան
իյնար:

Բայց ըսածիս չի հակառակիր ուրիշ
պահանջ մ'ալ՝ որ ամենունն է. այսինքն՝
իմաստ մը նոր ձեւով ներկայացնելը: Վու-
թէն ըսած է արդէն, թէ արտաքին ձեւը
ինչչափ ազդու է: Ամէն ոք իր սեպհա-
կան զգացումներն ունի՝ զորս յայտնելու
ստիպուած կը զգայ. — օրինակ՝ իղձ.
բղիւղ ջուրը պէտք է որ հոսի. և յետոյ,

1. Հմտ. Երեւան, էջ 23, 31, 39, 41, 42, 44, 48, 55. ևն:

2. Երեւան, էջ 43. —

ինչո՞ւ, օրինակ, Պ. Մեծարենց պիտի կա-
րենայ հաղորդել ամենուն, թէ

«Տննչանքները... Բռնան գացին երամ երամ.
Անցան գացին դարուղիէն»;

և անդին ուրիշ մը, գուցէ տենչանքներով
աւելի աւելցուն, զայն ըսել, արտայայտել
պիտի չկարենայ: Շաթոպրեան՝ ապագայ
դարերուն յայտնեց թէ ինքը օր մը քնա-
ցեր է «անձրեւի ձայնով»¹: Այդպէս քը-
նացողներ շատ...

Այլի բերան անգութ օրէնք մը պիտի
նկատուէր աս, ու պիտի կարելի չըլլար
մեկնել այն արգելքը որ կայ՝ զգացում
մ'անխտիր արտագրելուն առջեւ: Այսու-
ամենայնիւ՝ պիտի կրկնեմ ձեւին անհրա-
ժեշտութիւնը: Երբ ուրեմն «Մարտիրոս-
ներ» ու հեղինակը պարզաբար կ'ըսէ թէ
«անձրեւի ձայնով» քնացեր է, զինքը
ճանչցողներուն՝ ինքը աւելի բան մը կ'ը-
սէ անգամ մ'ալ յարգել տալով այն իր
անսահման հաճողը զոր կը զգայ «գիշե-
րային արհաւիրքներու դիմաց» — «մերի-
կի գոչիւնէն» — առուակի մը քով²:

Իրբ թէ սակայն՝ ա՛լ թարմ ոճերը հա-
տած ըլլային՝ վերհառնի դպրոցը զարմա-
նայի ճամբայ մը բռնեց, հիմայ՝ ամենուն
ծանօթ, և ուր այս տարի Պ. Մեծարենց
իր դողդոջ քայլերը դրաւ: Խաբող Դպրոց
մ'է ատ. Դիաճանի երգիչն ալ խաբուող-
ներէն է: Անոր պաշտողը կը կարծէ ըւ-
լալ ան, երբ քաջաբար կը կրկնէ.

Ես կ'ըմպեմ սեւ հեշտանքը ցաւոտ կեանքին,
կը ծըծեմ լեզի սարսափն իր ճամբուն:
Պիտի ըմպեմ բոցն արեւին.
Պիտի ծըծեմ բոցն առաւան.
... Ես կ'ըմպեմ հաշիւն՝ անյագ ցընորաբեր այս
(գէշերէն):

Քանի մը տեղեր ալ կարելի է հանդի-
դիպիլ զուրցուածքներու՝ որոնք Պ. Միա-

մանթօն կը յիշեցնեն: «Կապոյտ յաճում-
ներ — կարմիր կարօտ», յետոյ՝ մահերու
առատութիւն մը. «Դեղին մահ — սպիտակ
մահ» ևն: Այսպէսով ձեւերէն՝ գտայ ի-
տաւացի հռչակաւոր բանաստեղծի մը՝ քով
ալ, որ իր «Եզր» ոտանաւորին մէջ «կա-
նաչ լռութիւն» կը կոչէ դաշտին մէջ
տիրած անդորրը:

Կարծեմ թէ այդ ածականները վայր-
կեան մը պէտք է փոցնել զատել քովի
գոյականներէն. օրինակ՝ «լուռ ու կա-
նաչ» դաշտ, որ պարզ է: Բայց այս եր-
կուքը այնպէս միաժամանակ տիրած են
հոն, այնպէս սնորհալ յօդուած՝ որ բա-
նաստեղծը չի կրնար զատ մէկուն վրայ
մտածել. իր մտքին մէջ իրարանցումը կը
սկսի, և կ'ըլլայ «կանաչ լռութիւն», վե-
րի միւս օրինակներուն ալ լուծումը՝ ձեզ:
Սակայն գուցէ աւելի որոշ կէտի մը
յանգիմ՝ յաջորդով:

Պ. Մեծարենց պատկերներ ունի՝ որ
յանդուգն են, — յանդուգն չէ բառը, տեսէք.

Լոյսը մարած սննդակն մէջ,
Ռ-ը կը հոսին զաւար զաւար
Յորդ ալիքները մութին:

Տեղ մը (էջ 48), նոյն իսկ, մանիշակ-
ները վարէն փուշերու տակէն կ'առնէ,
մինչեւ վեր, լեռները հանելու համար.

Կ'ընդընթերս արտեւանները ցրցով
Մանիշակէ լեռներուն:

Գազափարը բերած էր նախ «կանաչ
լեռներ» որ կրնար չափազանց իրապաշտ
երեւիլ. յաջորդած են «կապոյտ լեռներ»-ը,
ինչ որ banal է. բան մը որ կը քնար
քիչ քուտած՝ «Մանիշակէ լեռներ», էին:

Դիտելու է նաեւ ածականներու ճոխու-
թիւնը, կամ ուրիշ կերպ՝ բառերու: «On
empoie trop des mots, parce qu'on

1. ... avec le grignotement de la pluie sur
la capote de ma voiture. — Մինչդեռ «Դիաճանի
հեղինակը» «Անձրեւ կ'իջնէ հոգոյս մէջ»... (էջ 40):

2. Հմմտ. Gustave Lanson. Litt. Fr. —

3. Աս բառը գտնէ մէկ անգամ զործածելու է, բա-
նաստեղծ ըստելու համար:

4. G. Carducci.

est embarrassé pour exprimer son idée» : Ու ճիշտ է. վասն զի «բառերու մէջ սակաւապէտ ըլլալու համար՝ նախ մտածումներու մէջ պէտք է ըլլալ» : Անօգուտ անակաւաններ ալ. «Անոչ մեղը», դառնէն որոշելու համար. «կաթոգին ու քաղ-ճիկ» . — «Զուլթակի սարսուռին գիծը կար-ճիկ» . Եւ Միտք կը ձգեն Լամարթինի առանի չափ տողերը՝ ուր անակաւաններ կը վխտան :

Եւ ճիշտ հոս՝ խնդիրը կ'իյնայ նորա-կազմ բառերու վրայ, որոնց՝ գոնէ բա-նաստեղծութեան մէջ՝ կը յուսայինք թէ

ալ պէտք պիտի չունենանք : Ընդհակա-ռակը՝ Պ. Միտք յայտնի ցուցուց մեր յուսախարութիւնը : Այս հանգամանքը, որ դժբախտաբար այսօրուան բան չէ, վերա-գրելու է մանաւանդ հայերէնին, որ յան-ցաւոր է : Համակամ՝ ո՛ր և է ձեւի, մեր լեզուն չափազանցօրէն ազատ կը թողու գրագէտին, որ նոր բառեր շինէ՝ իր շուս-լած արմատներով : Զեղծանելու չէ իր այդ բարութիւնէն :

Հ. Ղ. ԲԺԿԵԱՆ

Շարայարեկի

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

«ՂԱՅԵՄԲԵՐ» ԱՄՍՈՅ «ԲԱԶՄԱՎԷՊ» Ի

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆ

- ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ Հ. Բ. — Տեսութիւն հայկա-կան գրող գիւտին և ձայնական փոխա-դրութեանց վրայ (մատենագրական-լեզուաբանական) 482
- ԱՂԵՔԱՆԴԵՐԵԱՆ Տ. Վ. ԳԵՐԱՊ. — Մար-տինոյ արքեպիսկոպոսական վիճակը (սեղագրական և կենսագրական. շա-րայար.) 501
- ՆԱՀԱՊԵՏԵԱՆ Հ. Գ. — Ս. Բարսեղի կե-սարացոյ «Յաղագս վեցօրեայ աւուրց արարչութեան» . (Ուղղագրութիւններ) . 494
- ԱՆԴՐԵԱՆ Հ. Ն. — Գեղեցիկը լեզուին մէջ (եզնիկեան նախափորձերը, կիւ-րեղ, Եւագր, Ս. Բարսեղ, և այլն) . 509

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆՔ ՀԱՅԿ. ՃԵՄԱՐԱՆԻ

- ԲԱՍՄԱՋԵԱՆ Կ. — Կիպրոսի Պետրոս Ա-ը Հայոց թագաւոր չէ պոսակուած (առ Հ. Ն. Անդրիկեան) 499
- ԽՄԲ. — Եզնիկի կողբացույ մասին (առ Բաբգէն Վ.) 493

- ՏՈՒՔԹ. Տ. — «Impaludisme»ի թարգմա-նութիւնը (առ Հ. Կ. Տ. Ս.) 498
- Հ. Կ. Տ. Ս. — «Տալթոնականութիւն» բառի մասին (առ Պ. Տոքթ. Տաղ.) . 508
- ԱՐՇԱՄ. — Անդրադարձութիւններ Ղազար փարպեցւոյ մասին 500

Գ Ր Ա Կ Ա Ն Ք

- ԼԵՈՓԱՐՏԻ. — Վերջին երգ Սաֆոյի . 519
- ՊՈՏՈՒՐԵԱՆ Հ. Մ. — Ռահվայի խանե-րուն մէջ (վիպակ) 506

Ա Յ Օ Մ Է Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն Ք

- ԱԶԳԱՅԻՆ գեղարուեստը եւրոպական մա-նուլին մէջ 520
- ԲԺԻԿԵԱՆ Հ. Ղ. — Մեր արդի գրականու-թիւնը (Խառնուրեան, Մեծարեաց, Սուլ-վեան, և այլն) 524
- ԽԱՆՊԷԿԵԱՆ Հ. Վ. — Պատիժներն և վար-ձատրութիւնները գերմանական արդի վարժարաններու մէջ 521
- ԱԶԳԱՅԻՆ կեանքը և այլն

